

Ключевые слова: *вариант, вариантность, вариативность, параллелизм, древние письменные памятники.*

Summary

The content development of such concepts as: „variant”, „variance”, „variety” was traced. Linguistic lessons within the context of variety were observed. Partial treatment of Ukrainian written works from the point of view of language parallelism was revealed.

Key words: *variant, variance, variety, parallelism, ancient written works.*

УДК7.01:82.09(4/9)

Шевчук Л. Г.

МИСТЕЦТВО І СЬОГОДЕННЯ: ВИРШЕННЯ ПРОБЛЕМИ В РОМАНІ М. КУНДЕРИ „НЕВИМОВНА ЛЕГКІСТЬ БУТТЯ”

Сучасна людина шукає стрижень, на якому б трималась її доля: віра, національна ідея, власний добробут, професійний успіх. Зайняте турботами вирішення приземлених питань, молоде покоління поступово втрачає інтерес та естетичний сенс у сприйнятті високого мистецтва і літератури, музики, живопису, архітектурних шедеврів. Питання їх ціннісної вартості перейшло у площину матеріального, а істинний духовний потенціал – у сферу компетентності вузьких спеціалістів. Все, що пропонується молодому поколінню у сфері мистецтва, сприймається як розвага чи насолода. Тим часом, як стверджує М. Кундера романом „Невимовна легкість буття”, сила мистецької думки направляє людські долі, формує погляди, духовні пошуки особистості, робить людину Людиною.

Творчий здобуток М. Кундери читачі та критики оцінюють неоднозначно. Довкола цієї персоналії було створено чимало суперечливих міфів, його твори не були достатньо досліджені на батьківщині митця спочатку через політичні обставини 60 – 80-х років у Чехії, потім через зміну ним мови. Чеські дослідження творчості М. Кундери належать переважно до 60-х рр. ХХ ст. і присвячені його раннім творам (розвідки З. Кожміна, Ї. Опеліка, М. Сухомела, В. Черного тощо); романи 70-90-х рр. розглядаються у статтях і нечисленних монографіях західних літературознавців, зокрема, представників чеської еміграції (К. Хватіка, Г. Коскової, С. Ріхтерової, Е. Ле Гранд). Незважаючи на світове визнання, Мілан Кундера залишається невивченим автором на терені вітчизняної славістики. Зацікавлення окремими аспектами творчості Кундери на Україні підтверджують наукові розвідки Т. Гундорової, А. Нямцу, Ю. Федець, С. Яковенка.

Вперше в українській і зарубіжній славістиці системно досліджує романну творчість М. Кундери О. П. Палій [3]. В її праці висвітлено екзистенціальну проблематику романів, схарактеризовано ступінь включення поезики Кундери до загального культурологічного контексту, до національної і світової літературної традиції, визначено художні доміанти творів у контексті постмодерністського дискурсу. Розкрито інтертекстуальний характер оповіді, особливості оповідної структури романів. В руслі дослідження О. Палій акцентуємо увагу на темі мистецтва, яка в романі вирішується за допомогою численних алюзій, інтертекстуальних ремінісценцій, міфологічних архетипів.

Викликає зацікавлення дисертація А. А. Ішук „Філософія „героїчної особистості” в художній літературі ХХ століття”, де здійснюється філософський аналіз феномену „героїчної особистості” на тлі творів художньої літератури ХХ століття, зокрема М. Кундери. Героїчна особистість у ХХ ст. – це одинак, який не приймає стереотипів суспільного життя і прагне відстояти власну індивідуальність у будь-якій ситуації. Він бореться з метою віднайти власне „Я” і самореалізуватися та самоідентифікуватися [1]. У романі М. Кундери такою особистістю є головний герой, лікар Томаш, який розуміє повсякдення як відповідальність перед совістю, вміння вберегти себе від впливу кітча, не стати жертвою суспільних побутових стереотипів та штампів.

Метою статті є дослідження світоглядних позицій М. Кундери щодо сучасної проблеми знедуховлення суспільства, з’ясування сили впливу мистецької думки на формування особистості на прикладі долі головних героїв роману. Сила мистецької думки контролює людські долі і формує світоглядні позиції з погляду істинних духовних цінностей – головне, що доносить до читачів автор роману „Невимовна легкість буття”.

У романі М. Кундери по-новому відкриваються загальнолюдські істини: мета високого мистецтва полягає у формуванні людини в її духовній цілісності (естетичній, пізнавальній, творчій, катарсичній). Важливою функцією мистецтва є здатність бути генератором духовності, правди життя, що дозволяє прогнозувати як майбутнє суспільства, так і долю окремої людини на певному етапі історичного розвитку. Як стверджує Ю. А. Пастухова, „естетичне як одна із найвищих ознак людської духовності пронизує всі сфери людського буття. Найтонші одухотворені людські переживання ґрунтуються на усвідомленні краси і відчутті унікальності кожної миті...” [4, с. 130].

Інтертекстуальність роману М. Кундери, його насиченість алюзіями і ремінісценціями полонить з першої до останньої сторінки. Вони „за допомогою мистецьких метафор та лейтмотивів пробуджують історичну, культурну та чуттєву пам’ять читача відгомонам античної та

християнської міфології, класичної музики, гуманістичного пафосу європейської літератури” [1, с. 19]. Мистецькі метафори та лейтмотиви, які наповнюють духовний світ головних героїв роману, лікаря-нейрохірурга Томаша та талановитої художниці Сабіни, сприяють інтелектуальному розвитку кожної особистості, наповнюючи її красою філософських істин, мудрістю прадавніх міфів та безсмертям архетипів, відродженням інтересу до серйозної класичної музики, спонукають до сучасного прочитання класичних творів минулого.

Тільки правда істинної краси мистецтва допомагає героям роману жити, мислити, приймати відповідальні рішення і врешті-решт залишатись людьми в політично складні для країни часи (автор описує події „празької весни” 1968 року в Чехії). Це був час, коли ні в чому не можна було бути впевненим, але кожна людина мала зробити вибір, в екстремальній ситуації виявити свою істинну суть та зробити крок у той чи інший бік і згодом не картатися за відступництво. „Щоб йти в цьому світі правильним шляхом, потрібно жертвувати собою до кінця. Призначення людини не тільки в тому, щоб бути щасливою: вона приходить в світ, щоб бути чесною. Людина мусить відкрити всім щось велике, ствердити благородство і перемогти обмеженість, серед якої існує більшість” [5, с. 19]. Так було у всі часи, тому героям роману М. Кундери близький за світобаченням Вінсент Ван Гог, який так само сприймав дійсність крізь призму правди мистецьких шедеврів, перевірених часом, і так намагався жити.

Читач знайомиться з Томашем у момент, коли він перебуває на вершині своєї духовності: десятки врятованих життів, авторитет у медичних колах Праги. Автор неодноразово підкреслює, що професійна майстерність Томаша – це своєрідне мистецтво, дотик до божественного, до таїни людського життя. Напруження волі і професіоналізму, відповідальність перед своїм внутрішнім „я” звучить у його душі в унісон з Бетховенським „Es muss sein!” („Це мусить бути!”), мотивом останнього квартету (opus 135). Цей мотив звучить у душі Томаша в моменти високого напруження волі урочисто і вагомо, так, „ніби його проголошувала сама Доля” [2, с. 236], як внутрішній імператив щоразу „важко прийнятому рішенню” („der schwer gefasste Entschluss”) [2, с. 236].

Сила професійної відповідальності Томаша співзвучна силі іншої риси його характеру – співчуття. Вдаючись до глибин етимології цього слова, автор роману приводить його синонімічний ряд: співчувати – це вміти жити негарздами інших, ділити з ними такі почуття, як радість, тривогу, щастя, біль, тобто, мати максимальну здібність до емоційної уяви, „мистецтва емоційної телепатії... В ієрархії почуттів це почуття найбільш високе” [2, с. 24]. Для Томаша воно найбільш важке і водночас легке. На противагу філософу Парменіду, що ще в VI ст. до н. е. поділив

світ на пари протилежностей, Томаш категорії „легкість – важкість” сприймає крізь призму бетховенської музики. Тому найважче випробування для нього – це завжди чергова перемога, що приносить радість життя. Герой впевнений, що велич людини в тому, що вона несе свою долю так, як Атлант ніс на собі небесну твердь.

Проектуючи власне світобачення крізь призму античного міфу, Томаш вважає, що в світі не буває випадковостей: вони є знаком необхідності, тому кожен випадковий свій життя він прочитує по-особливому вагомо. Подібно до міфологічного Поліба, який врятував маленького Едіпа не випадково, бо ця подія стала основою фіванського періоду античної історії, чи до доньки фараона, яка виловила серед хвиль бурхливої річки кошик з немовлям Мойсеєм і цим поклала початок Старому Заповіту і всій нашій цивілізації, Томаш вбачає необхідність „врятувати” Терезу, провінційну офіціантку готельного буфету, спочатку від хвороби, а потім від обмеженості і ницості інтересів міщанства. Кожна мить людського життя відповідальна, має стати подвигом в ім'я майбутнього, задля людей, які знаходяться поруч.

Під час політичних подій „празької весни” 1968 року Томаш чесно висловлює свою думку про співвітчизників, які допустили ганьбу держави і танки на вулиці Праги. Апелюючи до міфу про Едіпа, який виколов собі очі, дізнавшись про свій страшний злочин, Томаш запитує на сторінках своєї статті, яка з'явилась у популярному виданні, чому винуватці празьких подій не зробили те саме. Акцентоване редактором видання, це питання було адресоване керівництву держави. Далекий від політики Томаш розумів наслідки своєї статті, але не погодився написати публічну відмову від висловлених думок. Він відчуває за собою Софокла, Парменіда, Ніцше, Бетховена, Толстого, принциповість і чесність яких стали і його надбанням. Високе і піднесене в душі героя повстало проти ницості і буденності, страху за своє існування простого обивателя. Він не вибрав теплого місця під сонцем, покрививши душею, тому, знаходячись на вершині духовності, залишився самотнім. Переслідуваний владою, Томаш втратив роботу, кваліфікацію, друзів, які уникали його чи лицемірно співчували. Можна не погодитись із такою позицією героя, але Томаш чесний перед своєю совістю, його велич в іншій площині – моральній.

Зрозуміле зближення Томаша з талановитою художницею Сабіною, девізом творчості якої було „зламати поверхні речей і дивитись, що всередині” [2, с. 228], пізнати Істину. Ще в учнівські роки вона зненавиділа мистецтво для всіх. Контрольна робота Сабіни – полотно із зображенням будівництва металургійного заводу – вимагала точного реалізму згідно з канонами соціалістичного мистецтва. В уяві юної художниці воно переросло у фальшиву театральну декорацію: випадкова

крапля червоної фарби розділила полотно на два світи, де у першому – зрозуміла всім потрібна брехня, а за ним – незрозуміла, але правда. Таким чесним став і її цикл картин „Куліси”: звичайний пейзаж, розірваний рукою протесту. „Твір соцреалізму будувався, здебільшого, за канонами масової культури: був обмежено формалізованим, відтворював певні державні міфи, мав міцну дидактичну основу, щасливий кінець, виражав пафос соціальної перебудови світу. Тому він невідворотно вироджується в кітч через нормативність естетики, яка є надміру ідеологізованою та орієнтованою на соціальну міфологію” [3, с. 320]. Світ художниці став невідкладним банальністю, а її мистецтво – не для повсякденного споживання, бо це було мистецтво думки, яка змінює людей на краще, випереджає час, керує ним.

Сабіна і Томаш стали духовними спільниками. Томаша не вдалося скорити системі політичного кічу, Сабіна також не змогла підкоритися конкретним смакам, творити „як треба”. „Жити в правді – не брехати ні собі, ні іншим” [2, с. 152], – цей заповіт Ф. Кафки звучить в душах героїв. Томаш, який не зрадив високих ідеалів, гине в автокатастрофі, але залишає про себе світлу пам’ять, яка робить трохи кращими людей, зокрема власного сина, розлученого з ним ще в дитинстві. Сабіна не відмовляється від принципів своєї творчості в еміграції, вона ненавидить митців, які „оголюють” себе в мистецтві (ліва рука не має знати, що робить права) і отримують гроші за те, що, кривлячи душею, втрачаючи себе, служать системі. Їй не затишно у світі кічу, де все спрощено до стереотипів, зрозумілих багатьом, і ґрунтується на емоціях, далеких від естетичного ідеалу. Стає зрозумілим, що вберегтися від кічу людина може, тільки зберігши свою індивідуальність у світі, де панує „масова культура”, сурогат істинного мистецтва.

Роман талановитого постмодерніста М. Кундери формує відчуття причетності до прекрасного шляхом співпереживання, переконливо збагачує досвід людини. Вчення античного філософа Парменіда (близько 540 чи 520 рр. народження до н. е.), який першим вказав на принципову різницю між вічним у сфері істини і чуттєвим, що з часом змінюється, стане після прочитання роману М. Кундери поштовхом для роздумів над власною позицією в житті для кожного. Спрямувавши вивчення роману М. Кундери на утвердження домінуючої, високої естетичної культури та причетності до справжніх естетичних цінностей, робимо вагомий крок у формуванні елітарної в духовному сенсі розуміння особистості.

Роман „Невимовна легкість буття” викликає необхідність розуміння законів розвитку літератури, музики, живопису, архітектури, філософії, вчить бачити межу між справжнім високохудожнім твором мистецтва, який має естетичну цінність, і творами масової культури, які формують кіч, поганий смак, але сприймаються легко, входять у повсякденний обіг життя

як необхідність, зачіпають лише емоційну сторону і не дають поштовху для роботи думки і формування високого інтелектуального, творчого та духовного потенціалу особистості. Аналіз спектра високохудожніх творів мистецтва на сторінках роману як життєвої складової долі головних героїв – це яскрава ілюстрація того, яким має бути духовний світ сучасної людини. Змішування та нерозпізнання в житті високого і нічого, легкого і важкого, глибокого і бездуховного призводить до невиправних трагедій життя. Сфера інтелектуального, естетичного, духовного в суспільстві, де зростає маргіналізація, постала як проблема, що потребує невідкладних кардинальних рішень. Один з його шляхів – визначні твори мистецтва з їх невичерпним джерелом ідеалу Краси.

Список використаної літератури

1. Ішук А. А. Роль сучасної освіти у формуванні ідеалу „героїчної особистості” / А. А. Ішук // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції 29–31 березня 2006 р. : в 3 т. – Т. 1. – К. : НАУ, 2006. – С. 19–20.

2. Кундера М. Невыносимая легкость бытия / М. Кундера. – СПб : Азбука-классика, 2007. – 384 с.

3. Палій О. Поетика кічу в романі Мілана Кундери „Нестерпна легкість буття” / О. Палій // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – Випуск 11. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 319–323.

4. Пастухова Ю. А. Естетичне виховання студентської молоді засобами мистецтва / Ю. А. Пастухова // Духовність особистості : методологія, теорія і практика. – Луганськ. – 2006. – Вип. 4 (17). – С. 129–135.

5. Стоун И. Жажда к жизни / И. Стоун. – М. : Худ. лит., 1991. – 312 с.

Анотація

Стаття присвячена назрілій проблемі сьогодення, порушеній у романі М. Кундери, – розумінню сучасною молоді людиною свого місця в житті та значення мистецтва: літератури, музики, живопису, античності, що втілюють істинні вічні духовні цінності на протигагу матеріальній меркантильності, гонінням за добробутом та професійним успіхом, що стали домінантними сьогодні.

Ключові слова: масове мистецтво, кітч, істинне мистецтво, духовність.

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме современности, поднятой в романе М. Кундери, – пониманию молодым современником своего места в жизни та значения искусства: литературы, музыки, живописи, античности, олицетворяющих истинные духовные ценности в противовес

материальной меркантильности, гонениям за благосостоянием и профессиональным успехом, ставшими ныне доминантными.

Ключевые слова: *массовое искусство, китч, истинное искусство, духовность.*

Summary

The article deals with a vital current problem, raised in the novel by M. Kundera, – the understanding by modern young people their place in life and meaning of art: literature, music, painting, antiquity, that embody real eternal values as opposed to material commercialism, pursuit of welfare and career, which have become predominant today.

Key words: *mass art, pulp fiction, real art, spirituality.*